

УДК 373.2:17.022.1:373.2.06(045)

К. В. МИХАЙЛОВА

старший викладач

А. К. МИКУЛІНА

старший викладач

Мукачівський державний університет

ВИХОВАННЯ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У статті висвітлено проблему виховання в старших дошкільників шанобливого ставлення до рідних і близьких як важливої складової морального виховання; роль родини в соціалізації дитини, прищеплення їй моральних цінностей українського народу, становлення її особистості як справжнього громадянина – патріота рідної Батьківщини. Розкрито суть поняття “шанобливе ставлення до рідних і близьких”, особливості формування гармонійних відносин батьків і дітей як фактора їх особистісного розвитку. Визначено, що структуру поважливого доброзичливого ставлення до рідних і близьких утворюють світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий та дієвий складники.

Ключові слова: особистість, моральне виховання, патріотизм, гуманізм, моральні цінності, гармонійні відносини, шанобливе ставлення.

У сучасному інформаційному й технологічному суспільстві особливої актуальності набувають проблеми формування духовності особистості, її етичної культури, конструктивної поведінки, самосвідомості та відповідальності. Саме дошкільне дитинство в сенсі духовного розвитку є початковим періодом становлення унікальної особистості, коли закладаються основи ставлення до навколишнього світу, людей, себе, засвоюються перші моральні норми поведінки.

Одним з важливих завдань, як зазначено в основних документах про дошкільну освіту (Концепція дошкільного виховання в Україні, Концепція соціально-педагогічного патронату сім'ї з дітьми дошкільного віку, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні тощо) є виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля [2, с. 9].

Сучасна система дошкільної освіти в незалежній державі Україна неможлива без оновлення змісту й пошуку нових освітніх технологій, орієнтованих на соціалізацію дитини та становлення її особистості як справжнього громадянина – патріота своєї Батьківщини. Розуміючи роль родини в цьому процесі, у наш час велике значення приділяють вихованню в дітей дошкільного віку шанобливого ставлення до родини як складника їх морального розвитку. Саме у взаємодії з дорослим дитина входить у навколишній світ, оволодіває цінностями, нормами й правилами, прийнятими в суспільстві.

Нині, у добу глобальних економічних і соціальних змін, сім'я зазнає глибокої кризи, зазнає процесів соціальної та духовної деформації. У багатьох сім'ях відбувається руйнація традиційних морально-етичних норм життєдіяльності родини через конфліктність у відносинах між подружжям, батьками й дітьми, відбувається ігнорування батьківських обов'язків, зміна соціального та психологічного статусу батьків, зростання розпаду сімей. Усе це негативно позначається на виховних функціях родини.

Незважаючи на численність наукових праць із проблеми морального виховання дитини-дошкільника, недостатньо вивченими є особливості й основні напрями діяльності ДНЗ щодо виховання в дітей дошкільного віку шанобливого ставлення до рідних і близьких як важливої складової морального виховання; не розроблено методики, спрямованої на педагогічну підтримку батьків щодо виховання в дітей шани та поваги до рідних і близьких.

У психолого-педагогічній науці накопичений значний теоретичний матеріал з проблеми батьківсько-дитячих відносин, їх вплив на формування дитячої особистості розглянуто в працях Ю. Аркіна, О. Духновича, Н. Лубенець, А. Макаренка, Я. Мамонтова, С. Русової, К. Ушинського та ін.

Гармонійні відносини батьків і дітей формуються в процесі активної взаємодії суб'єкта й соціального довкілля. Більшість дослідників зазначає, що сензитивним для формування й становлення гармонійних батьківсько-дитячих відносин є дошкільний вік (Л. Божович, О. Кононко, Т. Маркова та ін.).

Проблеми виховання дитини в родині висвітлено в дослідженнях сучасних учених (А. Гончаренко, О. Киричук, Т. Кравченко, Д. Луцик, М. Машовець, Т. Поніманська, О. Проскура).

На сучасному етапі визначено науково-теоретичне підґрунтя взаємодії дошкільного навчального закладу й сім'ї у вихованні дитини (Т. Алексєєнко, Т. Жаровцева, В. Постовий та ін.), методику взаємодії родинного й суспільного виховання (Л. Врочинська, А. Залізник, А. Капська, О. Сердюк та ін.), формування педагогічної культури батьків і сімейних відносин (О. Калюжна, І. Савченко, І. Сіданіч, І. Трубавіна, Т. Ушеніна та ін.).

Народна педагогіка та багато досліджень видатних педагогів і психологів доводять, що на виховання дитини в родині особливо впливають її відносини з матір'ю (О. Петренко, Л. Повалій, О. Тимофєєва та ін.).

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність поняття “шанобливе ставлення дітей до рідних і близьких” та розкрити педагогічні умови виховання в старших дошкільників шанобливого ставлення до родини як складової їх морального розвитку.

Виховання в дітей високих моральних якостей, патріотичних почуттів, зокрема любові до Батьківщини, починається з формування в малят шанобливого ставлення до рідної матері, батька та інших членів родини.

Під поняттям “шанобливе ставлення дитини до рідних і близьких” з педагогічного погляду розуміють позитивне сприйняття дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу матері та інших членів родини, їх статусу в родині й родинних відносинах, що засноване на моральних знан-

нях і досвіді дитини та відображається в моральних вчинках стосовно матері, батька, дідуся, бабусі, братиків, сестричок тощо, безумовній повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі й допомозі. Структура цього поняття включає світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий і дієвий складники [3, с. 74].

За твердженням видатних педагогів, виховання дитини здійснюється через сукупність формувальних і цілеспрямованих впливів усіх суспільних інститутів, що оточують її та забезпечують відтворення накопиченого соціально-культурного досвіду в її свідомості, способах поведінки й діяльності. У системі освіти воно здійснюється під певним соціальним і педагогічним контролем та реалізується через навчання й організацію життєдіяльності вихованців (О. Мудрик, О. Сухомлинська, Є. Шиянов та ін.) [4, с. 33]. Результати виховання особистості виявляються в її вихованості, що характеризує ставлення людини до самої себе та довколишніх.

При визначенні змісту категорії “ставлення” було враховано, що це психологічне, внутрішнє переживання людиною зовнішньої дії, вибіркового характеру якої виявляє своєрідність кожної конкретної особистості (О. Лазурський) [3, с. 75]. За своєю структурою будь-яке ставлення включає три складники: світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий, дієвий (Г. Люблінська). При цьому світоглядно-пізнавальний складник представлений такими якостями особистості, як: пізнавальна активність, різноманітні пізнавальні інтереси, широта світогляду. Емоційно-вольовий – проявом моральних відчуттів людини, що простежуються в органічному злитті з вольовим зусиллям особистості, її свідомій дисципліні. У дієвому складнику ставлення виокремлено такі якості особистості, як самостійність і творча активність [3, с. 79].

Для дошкільників найближчі дорослі: батьки, члени родини, педагоги – відіграють вирішальну роль в усвідомленні й переживанні таких моральних почуттів, як доброта, любов, щастя, гідність людини, честь роду, відданість батькам, вірність тощо (Т. Поніманська) [5, с. 163].

Виховання в старших дошкільників шанобливого ставлення до рідних і близьких потребує врахування вікових (підвищена рухова активність, довірливість, безпосередність, емоційність) та індивідуальних особливостей розвитку.

Своє наукове дослідження ми спрямували на вивчення реального стану проблеми в старших дошкільників ДНЗ № 5 міста Мукачеве.

Нас цікавило, що впливає на формування моральних та національних цінностей, допомагає виявляти дітям любов, повагу й шанобливе ставлення до рідних і близьких, а також простежити, які форми та методи застосовують вихователі й рекомендують використовувати батькам для формування в дітей шанобливого ставлення до членів родини. Експеримент проведено в три етапи:

I етап – проведення констатувального експерименту, що полягав у визначенні рівнів прояву в дітей любові та поваги до батьків.

II етап – проведення формувального експерименту з метою підвищення рівня прояву любові та поваги до батьків за допомогою спеціально розробленої методики.

III етап – контрольний – виявлення ефективності розробленої методики за результатами зіставлення даних контрольної та експериментальної груп після проведення попередніх етапів.

Для проведення дослідження було виокремлено такі показники вихованості в дітей старшого дошкільного віку: наявність уявлень про шанобливе ставлення до батьків; спроможність розуміти правильність вчинків однолітків і власних стосовно батьків та близьких; орієнтування в основних емоціях і почуттях батьків, уміння їх визначити та адекватно реагувати на них; здатність відчувати й реагувати на емоційний стан батьків та причини, що його викликали; уміння дитини надавати безкорисливу допомогу батькам у повсякденних ситуаціях; співвіднесення мотивів “хочу” і “потрібно”; уміння самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний вчинок стосовно рідних та інших людей.

Під час діагностики рівнів прояву в дітей любові та поваги до батьків застосовували комплекс засобів збору матеріалу: спостереження за дітьми в сюжетно-рольових іграх та інших видах діяльності, аналіз дитячих робіт “Намалюй свою родину”, спілкування з дітьми, бесіди з дітьми та їх батьками, анкетування батьків, вихователів, спілкування з вихователями та іншими працівниками ДНЗ, аналіз інформації із соцмереж.

На основі аналізу відповідей дорослих і дітей ми визначили рівні прояву в дітей любові та поваги до рідних і близьких та інших людей. З 30 респондентів достатній рівень вихованості виявлено в 10% дітей, задовільний – у 50%, низький – у 40%.

Мета II етапу (формувального експерименту) нашого дослідження – розробка та апробація методики, яка сприяла б підвищенню рівня прояву в дітей любові до рідних і близьких та інших людей, українського народу.

Роботу проведено згідно з вимогами програми. Під час аналізу відповідей дітей на поставлені запитання ми виявили, що в них не вистачає знань про історію своєї родини, родинні реліквії, обов’язки батьків, проте багато в групі чемних, доброзичливих дітей, які добре ставляться до рідних і близьких, турбуються про них, виявляють милосердя.

Виявилось, що лише окремі батьки розповідають дітям про історію родини. Тому постає питання: “Чи можна шанувати те, чого не знаєш?” Проте, треба зауважити, що більшість дітей разом з батьками вшановують померлих родичів у День пам’яті, який проводиться після Великодніх свят та на Закарпатті першого листопада. Діти разом з батьками та родичами прибирають могили, приносять квіти, запалюють свічки, згадують своїх предків.

У наш час стало традицією в багатьох родинах відмічати День голодомору та голокосту в Україні, відвідувати молебень у честь померлих, запалювати свічку, а також вшановувати пам’ять героїв Небесної сотні та

АТО. Це пов'язано з тим, що останнім часом вшанування могил рідних і близьких, захисників української державності, героїв усього українського народу стало справою честі кожної порядної людини.

Протягом трьох місяців, коли проводилось експериментальне дослідження, ми спланували роботу з дітьми з поглиблення знань про родину, членів родини, близьких родичів, яка включала систему інтегрованих занять (“Мама й тато – найдорожчі люди”, “Моя сім’я”, “Мій дім” тощо); бесіди (“Найдорожчі люди”, “Рідні і близькі люди”, “Родинні клопоти” тощо).

Напередодні проведення занять радили батькам закріпити з дитиною знання домашньої адреси, пояснити назву вулиці, розглянути свій будинок і кімнату дитини; які іграшки, книги в неї є, як вона про них дбає. Провели цільову прогулянку до одного із житлових будинків. Після цього організували виставку малюнків на тему “Будинок, в якому я живу”. Також запланували й провели тематичні дні “День сім’ї”, “Моя родина”, “Родинні стосунки”.

Протягом першої й другої половини дня проводили дидактичні ігри: “Моя сім’я”, “Чудове звертання”, “Продовж речення”, “Чарівний мікрофон”, “Що робить мама, тато?”, “Склади розповідь”, “Побажання по колу” тощо.

Цікаво пройшли дидактичні ігри “Знайди моїх рідних”, “Відгадай, чий голос”; сюжетно-рольові ігри “Сім’я”, “Родина”; розвага “Мама й тато лише одні бувають”; діти із задоволенням читали вірші про маму, тата, бабусю, дідуса тощо; розглядали картини й фотографії рідних та інших близьких.

До проведення Родинного свята діти своїми готували сюрпризи для своїх рідних (вирощували квіти, малювали тощо).

З розповідей, літературних творів, кінофільмів, фотоальбомів, ілюстрацій малята дізнавались про турботу батька про сім’ю, про подвиги батьків – захисників Вітчизни. Для батьків, які захищають рідну землю в АТО, діти виготовляли листівки, подарунки. З казок, літературних творів, фільмів діти дізнавались, як важко жити в світі без родини.

У дітей поглиблювались знання про те, що в сім’ї повинна панувати взаємоповага, турбота одне про одного, любов між батьками й дітьми тощо; відзначали роль бабусі та дідуса в родині, їх турботу про рідних і близьких, їх уміння, життєвий досвід, любов до онуків.

Контрольний експеримент показав, що після проведеної виховної роботи кількість дітей достатнього рівня зросла на 6%, задовільного – на 7%, а низького – зменшилась на 13%. Результати дослідження засвідчують ефективність використаної методики щодо реалізації педагогічних умов виховання в старших дошкільників любові та поваги до своїх близьких. Ефективно вплинуло на формування в дітей використання в навчально-виховному процесі спостережень, традиційних, комплексних та інтегрованих занять, читання й аналіз літературних творів, у яких висвітлено на конкретних прикладах, яку роль відіграють мати, тато та інші близькі люди в житті кожної людини, дидактичні ігри й вправи, ситуації морального вибору, повчальні історії, оформлення стендів, казкові подорожі, пальчи-

кова гімнастика, психогімнастика, пантоміміка, ігрові вправи, бесіди, проблемні ситуації, придумування кінцівки казки, ігрові завдання, творчі розповіді, логічні ігри, вправи-драматизації, розігрування й аналіз конфліктних ситуацій, моделювання ситуацій, творчі ігри, вправи-драматизації, кросворди, свята та розваги тощо.

Під час проведення роботи ми переконались, що на формування моральних якостей впливає сім'я, стосунки між батьком і матір'ю, їх ставлення до старших членів родини (бабусі та дідуся), братів і сестер дитини, близьких родичів та чужих людей. Важливу роль відіграє також авторитет матері й батька в суспільних відносинах з іншими людьми тощо.

Розуміючи важливість впливу сімейного клімату на формування високих моральних якостей у дітей, проводили просвітницьку роботу з батьками. Ефективними формами виявились традиційні: бесіди з батьками, консультації, батьківські збори, круглі столи, вечори запитань та відповідей тощо; а також сучасні: презентація родин, тренінги, "зустрічі на педагогічних посиденьках" тощо. Уся ця робота теж позитивно вплинула на формування в дітей любові та поваги до рідних і близьких, а також на формування в малят основ гуманізму та патріотизму, адже виховання любові й поваги до матері та батька, родини, рідного вогнища, краю, країни, впливає в майбутньому на формування відповідальності за свою сім'ю, колектив, народ, за продовження й честь свого роду.

Отже, повноцінним може бути те виховання, що починається з колиски в родині, а далі, доповнюючись суспільним, стає вирішальним у прилученні дитини до скарбниці духовної культури народу. Саме в родинному вихованні в дошкільні роки закладаються основи моральних почуттів та моральних норм поведінки.

Висновки. Результати нашого дослідження доводять, що любов і повага до рідних та близьких – це складник моральної вихованості, що виявляється в позитивному сприйнятті дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу матері й батька, бабусі та дідуся, інших членів родини, її статусу в родині й родинних відносинах, яка заснована на моральних знаннях і досвіді дитини та відображається в моральних вчинках стосовно своїх рідних і близьких, зокрема, любові, повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі та допомозі. Структуру поважливого доброзичливого ставлення утворюють світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий і дієвий складники. Вихованість любові й поваги до рідних і близьких у дошкільників виявляється через інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Основою для оцінювання рівнів цієї вихованості дітей є когнітивний, емоційно-почуттєвий і діяльнісний компоненти.

Під час проведеного дослідження виявлено, що педагогічними умовами, які забезпечують виховання в старших дошкільників любові та поваги до своїх рідних і близьких, є тісний взаємозв'язок сімейного та суспільного виховання в цьому процесі; створення належного виховного потенціалу родини та розвивального середовища в дошкільному навчальному за-

кладі; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системах “дорослий – дитина”, “дитина – дитина”. В організації виховного процесу їх реалізація відбувається за моделлю, що складається з інформаційно-збагачувального, рефлексивно-діяльнісного, інтегративно-творчого етапів і методики, що передбачає реалізацію педагогічних умов виховання в дітей любові та поваги до рідних і близьких.

Це дослідження не є повним і завершеним розв'язанням порушеної проблеми. Зважаючи на вікові та індивідуальні особливості розвитку дошкільників, перспективною є розробка методики виховання любові й поваги до рідних і близьких у дітей різних вікових груп, в умовах повної й неповної сім'ї, сім'ях з різним виховним потенціалом тощо.

Список використаної літератури

1. Алексеевко Т. У чому мудрість батьківської любові. *Дошкільне виховання*. Київ, 2002. № 3. С. 20–21.
2. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція / наук. кер. А. М. Богуш ; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч та ін. *Дошкільне виховання*. 2012. № 7. С. 4–19.
3. Бутенко О. Г. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів XVIII ст. *Рідна школа*. 2008. № 1–2. С. 74–77.
4. Бутенко О. Г. Повага до батьків як виховна проблема в історії педагогічної думки. *Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2009. Вип. 157. С. 32–35.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 448 с.
6. Ніколаєнко В. Дитина має право на любов – про це усім нагадуємо знов. *Дошкільне виховання*. 2005. № 6. С. 16–17.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2017.

Михайлова К. В., Микулина А. К. Воспитание у старших дошкольников уважительного отношения к родным и близким как важная составляющая нравственного воспитания

В статье освещена проблема воспитания у старших дошкольников уважительного отношения к родным и близким как важной составляющей нравственного воспитания; роль семьи в социализации ребенка, привитии ему моральных ценностей украинского народа, становлении его личности как настоящего гражданина патриота Родины. Раскрыто сущность понятия “уважительное отношение к родным и близким”, особенности формирования гармоничных взаимоотношений родителей и детей как фактора их личностного развития. Определено, что структуру уважительного доброжелательного отношения к родным и близким образуют мировоззренчески-познавательная, эмоционально-волевая и действенная составляющие.

Ключевые слова: *личность, нравственное воспитание, патриотизм, гуманизм, нравственные ценности, гармонические отношения, уважительное отношение.*

Mikhaylova K., Mykulina A. Raising a Respectful Attitude of Older Preschoolers to Family and Relatives as an Important Part of Moral Education

The article highlights the problem of raising a respectful attitude of preschoolers to family and relatives as an important component of moral education; the role of family in socializing of a child, the inoculation of moral and value of the Ukrainian people, the formation of her personality as a true citizen-patriot of the native motherland.

Also the essence of the concept “respectful attitude to family and relatives” is revealed, peculiarities of formation harmonious relationships of parents and children as a factor in their personal development. It is determined that the structure of a serious benevolent attitude towards relatives and friends forms a worldview, cognitive, emotional and effective components.

Love and respect to family and friends in preschoolers is manifested through informational-contextual, emotional-value and behavioral components. The basis for assessing the levels of this upbringing in children is the cognitive, emotional-sensory and activity components.

During the study, it was discovered that the pedagogical condition which ensure the upbringing of older preschoolers love and respect for their relatives is close connection between family and social education in this process; creation of proper educational potential of the family and educational environment in a preschool educational institution; subject-subjective orientation of relations in the system of “adult-child”, “child-child”. In the organization of educational process, their implementation is based on a model that consists of informational-enriching, reflexively-active, integrative-creative stages and methodology, which involves the implementation of pedagogical conditions for raising children’s love and respect to relatives and family.

Key words: *personality, moral education, patriotism, humanism, moral values, harmonious parent-child relations, respectful attitude.*